ISSN 2587- 2001

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:1 – Sayı:2- Kasım 2017

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - **ISSN** 2587- 2001

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
GENÇDES

ANASAY 2017, Sayı 2 , 69 - 98

BELEN ABDURRAHMAN PAŞA TÜRBESİ VE MEZARLIĞI

BELEN ABDURRAHMAN PASHA TOMB AND CEMETERY

Burak Muhammet GÖKLER*

ÖZET

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu ölümü hayatın bir parçası olduğu gerçeğini kabullenmiştir. Toplumun inançlarını ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak ölen kişinin maddiyatına, konumuna göre mezar ve mezar anıtları inşa etmiş, etmeye de devam etmektedir.

Ölüm bazı toplumlarda bir son buluş ve yok oluş biçiminde değerlendirilirken Türklerde (Göktürk inancından dolayı) yaşamın sonu olarak değil, aksine yeni bir hayata geçiş olarak değerlendirilmiştir. İslamiyet'in kabulü ile birlikte bu inanış daha anlamlı bir hal almıştır.

İlk Türk mezar yapıları, yığma tepe altında bir "oda içerisinde" mekan içinde ölen kişinin bedeni ve değerli eşyalarıyla birlikte bulunduğu, Hunlar döneminde varlığı bilinmeye başlanan kurganlardır. Hunlardan sonra Göktürklerde ilk mezar taşı olarak nitelendirebileceğimiz bengütaşlar ve etrafına balballar dikilmeye başlanmıştır. Uygularda ise ilk kubbeli türbe mimarisi olarak değerlendirilen stupalar görülmüştür.

Anadolu'nun her tarafında mezar anıtları ve mezar taşları ile karşılaşılmaktadır. Özellikle halktan kişilerin vefat ettikten sonra mezarlık olarak isimlendirilen alanlara gömüldüğü bilinmektedir. Devlet adamları ve önemli zâtlar için ise türbeler inşa edilmektedir.

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Burak.gokler@atauni.edu.tr

İnşa edilen türbelerin mezarlığında ise yatan kişinin aile fertleri ve yakın akrabaları defnedilmektedir. Bu durumu yansıtan örneklerden birisi de Hatay İlinin Belen İlçesinde bulunan dört paye tarafından taşınan, dört yönden dışa açık ve kubbe örtülü baldaken formdaki Abdurrahman Paşa Türbesi ve mezarlığında bulunan mezar taşlarıdır.

Bu çalışmada Abdurrahman Paşa Türbesi ve mezarlığında yer alan dokuz mezar ve şahideleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Abdurrahman Paşa, Mezar Taşı, Baldaken

ABSTRACT

From the past to the present day, mankind has accepted the fact that death is a part of life. Considering the cultural characteristics of the religion that he believes and the society that he lives in, he has built and still been building tombs and mausoleums depending on the pecuniary and social status of the decedent.

While the death is regarded as an end and disappearance in some societies, the Turks (because of Göktürks' beliefs) have not considered it as the end of life, but rather as a passage to a new life. This belief has become more meaningful with the adoption of Islam.

The first Turkish mausoleums are the Kurgans (Cairns, burial mounds), where the body of the decedent and his/her valuable belongings are buried in a room under a mound of a hill, and whose existence had started to be known in the era of the Huns. After the Huns, the "Bengütaş"s (eternal stone), which can be called as the first tombstones, and "Balbal"s (Kurgan stelae, handmade statues) around them were settled in the era of Göktürks. In the era of Uyghurs, stupas, which are considered as the first domed tomb architecture examples, were observed.

Mausoleums and gravestones are seen all over the Anatolia. It is known that, particularly the decedent common people are buried in areas called cemeteries, while mausoleums have been built for statesmen and important persons.

Around the constructed mausoleums (in its cemetery), the family members and close relatives of the person, who lies under it, are buried. One of the examples reflecting this situation is the grave stones found in Abdurrahman Pasha Mausoleum and Cemetery, which is in the baldachin form, located in the Belen District of Hatay Province.

Nine grave stones located in Abdurrahman Pasha Mausoleum and its cemetery were examined in this study.

Keywords: Hatay, Abdurrahman Pasha, Grave Stone, Baldachin

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insanoğlu doğumun yanı sıra ölümün gerçeğini ve hüznünü de benimsemiştir (Laqueur 1993: 1). Dünya üzerinde yaşamış milletlerin birçoğu bu gerçek olgu doğrultusunda inançları, kültürleri, coğrafyası ve etnik niteliklerinin etkisiyle birlikte (Soysal 1997: 1212-1216) ölülerine saygı duymuş onlar için ehram, mastaba, anıt mezar, kaya mezar, mezar, türbe, kurgan ve katakomp gibi eserler ortaya koymuşlardır (Türkçe Sözlük; 1999, 1020).

Türkler, eski dönemlerden beri ölüme ve mezar yapısına önem vermiştir. Eski Türklerin mezara gasın (Arseven 1950: 1318), mezar taşlarına ise sin (Karamürsel 2000: 122-128) dedikleri daha sonra bu terimin senk olarak değiştirildiği bilinmektedir (Şapolyo 1970: 10-11). Mezarların baş ve ayakucunun işaret eden "Hece Tahtaları" toplumda mezar tahtası, kabir tahtası, baş ve ayak tahtası, mezar tacı gibi isimlerle anılmaktadır (Barışta 2006: 35).

Türklere ait en eski mezarlar, Hun prensleri ve asil soydan kişiler için yapılan kurganlardır (Çoruhlu 2013: 74). Kurganlar mezar odası şeklinde tasarlanarak dikdörtgen, kare ve oval varyasyonları bulunmaktadır (Çoruhlu 1998: 48-49).

Hunlardan sonra bu soydan geldiğine inanılan Göktürkler, (Taşağıl 2003: 9) Şamanizm inancını benimsemişler ve ölülerini Hunlar'da olduğu gibi kurganlara defnetmişler (Çoruhlu 1998: 73) bununla birlikte ölülerin mezarlarının başına "Bengütaş" dikip etrafına ölen kişinin hayatı boyunca öldürdüğü insan sayısı kadar "balbal" adı verilen taşlar yerleştirmişlerdir (Ögel 1991: 165-166; İnan 1947: 569-570).

Göktürklerden sonra kurulan Uygurlar, Budizm ve Maniheizm'e inanmışlar (İzgi 2014: 75-76), mezarlarında taş dikme geleneğini sürdürmüşlerdir. Fakat yerleşik hayata geçtikleri için Türk Sanatında kabul gören ve kümbet mimarisinin ilk örnekleri olarak nitelendirilen "stupa" adı verilen kubbeli mimari eserler meydana getirmişlerdir (Cezar 1997: 75).

Karahanlıların İslamiyet'i seçmesiyle birlikte, başlangıçta Türklerin mezar anlayışlarında çok az bir değişiklik olmasına rağmen kendi gelenek ve kültürlerinin etkisinden kurtulamamışlardır.

İslamiyet'in gelişiyle birlikte ölüyü gömme konusunda, her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de bir ayet geçmese de Hz. Muhammed (s.a.v) hadisi şeriflerinden yola çıkılarak mezarların yükseltilmemesi ve kabrin üzerine bina kurulmaması gerektiğine dair hükümler çıkartılmıştır (Daş 2007: 11). Ancak, o dönemde mezarların üzerlerine hem kubbe mahiyetinde çadırlar örtüldüğü hem de kubbeler inşa edildiği kaynaklarda geçmektedir. İslam dünyasında bilinen ilk türbe ise Halife Muntasır adına 862 senesinde yaptırıldığı bilinen sekizgen planlı Kubbetü's Süleybiye'dir (Önkal 2015: 13-14).

Kubbetü's Süleybiye'den sonra türbe mimarisinin yayılmasında ve çeşitlenmesinde en etkin rolü Türkler oynamıştır. X. yüzyılda Türklerin hâkim olduğu Horasan ve Türkistan bölgelerinde görülmeye başlanan türbelerin erken örneği Samanoğullarına ait olan kare planlı İsmail Samani Türbesidir. Bu türbenin mimari yapısından etkilenen Karahanlılar döneminde ise ikinci bir örnek yine kare planlı olarak 978 yılında yapılan Tim Arap Ata Türbesidir (Önkal 2015: 17; Daş 2007: 12-13). Dönemin devlet adamları ve üst düzey yöneticiler için türbeler inşa edilirken sıradan halk için normal mezarlar kazılıp başuçlarını işaret etmek için taş veya ahşap bir işaret diktikleri muhtemeldir.

Türbe ve kümbetler genellikle kare, silindirik, çokgen planda tek katlı, iki katlı ve üstleri kubbe ya da külahla örtülü mimari yapılardır. Anadolu'da bu plan tiplerinin baldaken formda uygulandığı türbe örnekleri görülmektedir.

Baldaken terimi Fransızcadan Türkçe 'ye geçmiş, asıl adı ise İtalyanca 'da Bağdat İpeği anlamına gelen "baldacchino'dan" türemiştir (Hasol 2016: 66). Avrupa hükümdarlarının oturdukları tahtların üzerindeki tahtaların ve kıymetli kumaşlardan yapılmış örtülere baldaken denildiği gibi altarın üzerinde direkler ile ayakta taşınan kubbe biçimindeki ciborion (bargir) örtülere de baldaken denilmiştir (Arseven 1943: 166).

Pers ve Sasaniler'in dini törenlerinde dört ayakla taşınan ve biribirine kemer ile bağlanıp üstü kubbeli olarak kapatılıp yanları açık olan eserler "ateşgede" ya da "ateşgeh" şeklinde isimlendirilmiştir. "Çihartak" olarak da adlandırılan baldaken formundaki bu mimarinin, İran topraklarına ulaştıktan sonra yanlarının kapatılarak mescide dönüştürüldüğü, baldakenin menşeinin ateş gedeler olduğu düşünülmektedir (Kılcı 2007: 19-20).

Roma Dönemi mezar anıtlarından bugün Mersin Aydıncık'taki "Dört Ayak" diye anılan mezar anıtı baldaken formunu yansıtan önemli örnekler ara-

sındadır (Kılcı 2007: 19-27). Bizans'ta yine baldaken formda inşa edilmiş "Üç Ayak" kilisesinin üst örtüsünü taşıyan dört ayak arasının ince bir duvar ile doldurulmasına rağmen baldaken formunu yansıtmaktadır (Eyice 1988: 47).

İslam dünyasında baldaken tipteki eserlere baktığımızda; Kübbetü's Sahra ve Mescid-i Aksa'nın yanında bulunan Kubbe-i Silsile sekiz adet sütun, altı ayak tarafından taşınan yanları açık bir yapıdır. Şam Emeviye Caminin avlusunda yer alan hazine yapısı yine sekiz sütun üzerinden yükselmektedir. Karahanlılar döneminden Şaburgan Ata Türbesi sekizgen planlı olup baldaken örneklerdendir (Kılcı 2007: 20-23).

Baldaken ifadesini türbeler için yaygınlaşması ve kullanılması M. Oluş Arık'ın "Erken Devir Anadolu Türbelerini" konu alan doktora tezinden sonra yaygınlık kazanmıştır (Kılcı 2007: 19).

Anadolu'da Selçuklular döneminde inşa edilen kervansarayların(Aksaray Sultan ve Tuzhisarı Sultan Hanı gibi) avlusunda yer alan köşk mescitler baldaken formda değerlendirilebilecek önemli örnekler arasında yer almaktadır. Baldaken formdaki türbeler ise ilk kez Beylikler Döneminde görülen Şeyh Hayati Harrani Türbesidir (Kılcı 2007: 28-31). Osmanlı'da ise bunun en erken örneği Gebze'deki XIV. yüzyılda yapılmış Malkoçoğlu Türbesi gösterilmektedir (Eyice 2003: 537).

Anadolu'da çok fazla sayıda örneği olmayan baldaken formdaki türbelerin önemli örneklerinden birisi de Hatay-Belen'de bulunan Abdurrahman Paşa Türbesidir.

Abdurrahman Paşa Türbesi

Hatay'ın Belen İlçesinde, E5 karayolunun sağında bir vadi içerisindeki yer alan, Şenbik Mahallesi'ndeki Abdurrahman Paşa Türbesi'nin **(Foto. 1-2)** üzerinde yapım tarihini işaret eden bir kitabe tespit edilememiştir. Ancak türbenin kuzey cephesinde bulunan, etrafında servi ağacı, elma, armut, lale ve rozet motifleri tarafından bezenen dört satırlık kitabede 1212 (H) 1797-98 (M) tarihi ve Abdurrahman Paşa'nın ismi yer almaktadır **(Foto. 3)**.

Hüvel Hallaku'l Bâki

Merhum ve mağfurlehu

El-Hac Abdurrahman Paşa
Ruhuna El Fatiha sene 1212 (H) 1797-98 (M)

Türbenin içerisinde yer alan mezar başucu taşının ön ve arka yüzeylerinde bulunan yazıtta ise yine Abdurrahman Paşa'nın ismi ve 1212 (H) tarihi görülmektedir. Hem türbe cephesinde hem de mezarda yer alan tarih ve süslemelerden (meyve kâseleri vb.) hareketle eserin 1795-1800 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır.

Belenli Abdurrahman Paşa, 1711 (?) yılında doğmuş olup hayatında Karamut Han'ı Ağalığı, 1768'de Belen Mütevellisi, 1773'te Osmanlı Bahriyesinde kara birlikleri komutanı, daha sonra Kapıcı başı ve son olarak da Halep valiliği görevinde bulunduktan sonra 1790 yılında vefat etmiş, önemli bir şahsiyettir (Sılay 1989: 66-73). Ancak, yazıtlarda yer alan 1212 tarihinin 1797-98 yıllarına tekabül etmektedir. 1790 tarihini doğru olarak kabul edersek Paşa'nın vefatından yedi yıl sonra türbenin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu da bir türbe için oldukça uzun bir süredir. 1790 tarihinin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *Hatay İlinde Türk Mimarisi* (Şancı 2006: 547) adlı doktora çalışmasında geçen 1795 tarihi de doğru değildir.

Vadi içerisinde kare bir kaide üzerinde yükselen türbe, köşelerde "L" ayaklara oturan ve birbirine sivri kemer ile bağlanarak kubbe ile örtülü baldaken formda kare planlı, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir**(Çizim 1-2).** Ancak bugün hem türbe beyaza boyanmış hem de kuzeyi, güneyi ve doğusuna duvar örülerek orijinalliği bozulmuştur**(Foto. 4)**.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı türbe mimarisinde karşılaşılan baldaken formdaki türbeler, erken dönemde kullanılmış ancak daha sonra terk edilmiştir (Önkal 2015: 10-11). Anadolu'daki benzer örnekleri; Gebze Malkaçoğlu (1385), Bursa Devlet Hatun (1414), Bursa Umur Bey(1460), İznik Yakup Çelebi (XIV. Yüzyıl), İznik Sarı Saltuk (XIV. yüzyıl), Amasya Şehzadeler Türbesi (1414), Tire Rum Mehmed Paşa Türbesi (1471), (Kılcı 2007: 257-286), Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü Türbesi (XV. Yüzyıl), (Özer 2004: 50-62) Hatay Darande'de Hüseyin Paşa, Yusuf Paşa, Hasan Paşa ve Kapıcı Türbeleri gibi (Şancı 2006: 547) pek çok eser bulunmaktadır**(Foto 5)**.

Türbe içerisinde ve mezarlığında toplam dokuz mezar yer almaktadır[1]**(Çizim 3)**. Bunlardan erken tarihli olan Abdurrahman Paşa'ya aittir.

[1]- Sadece mezar olduğu belli olan, başucu ve ayakucu şahidesi bulunmayan mezarlar incelemeye alınmamıştır.

Mezar No 1[2]

Türbenin içerisinde bulunan mezarın;

Kitabesi (Baş Şahidesinin Ön Yüzeyi)

1. Hüve'l Hayyü'l Bâki

2. Olacak ferman-ı Hak, ister icâbet dâvete

3. Emrine muti'olan cümle ererler izzete

4. Azm edüb gitti bekâ mülkine bir merd-i sahi

5. El çeküb fani cihandan erdi kurbu rahmete

6. Sağlığında rûz-i şeb ikram ederdi âleme

7. Hanesinde nice kimse el sunardı nimete

8. Sabı'kan Halep Valisi cennet Mekan Firdevsi

9. Aşiyân, merhum ve mağfur'ul muhtaç

10. İla Rahmeti Rabbihil Gafur, el Hac

11. Abdurrahman Paşa ruhuna El Fatiha

12. Hicri sene 1212, fi şevval (1797-98)

Kitabesi (Baş Şahidesinin Arka Yüzeyi)

1. El Fatiha

2. Merhum ve mağfirul Leh

3. El Hac Abdurrahman Paşa Ruhuna

Mezar taşının üzerinde yer alan yazıttan hareketle Abdurrahman Paşa'nın zengin biri olduğu ve ihtiyaç sahibi insanlara yardım ettiği, bununla birlikte valilik yaptığı da anlaşılmaktadır.

Ölçüler

Mezar: 231 x 77 x 72 cm.

Baş Şahidesi: Üst En=42, Alt En= 41, D=31, H=184 cm.

Ayak Şahidesi, Üst En= 36, Alt En= 31, D= 3.5, H=167 cm.

---

[2]- Türbe etrafının duvarlar ile kapatılmasından dolayı fotoğraf çekme alanı kalmadığı için bu mezar yapısının net ve sağlıklı görüntüleri elde edilememiştir.

Türbenin içine doğu-batı yönünde konulan mezar, sandık-sembolik lahit formundadır. Mezarın kısa ve uzun kenarlarının yüzeyleri plasterler ile bölümlere ayrılmıştır. Bu alanlara ise Batılılaşma dönemi etkisi gösteren meyve kâseleri (Üzüm, elma ve armut) tasvir edilmiştir. Bu bezemelerin dışında stilize üç dilimli yapraklar ve madalyonlar görülmektedir.

Mezarın baş şahidesi, üzerinde sorguç motifi bulunan Kâtibi Kavuk altında aşağı doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli olup kısa kenar panosu üzerinden yükselmektedir. Şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniğinde on iki satırlık sülüs hatlı kitabesi kartuşlar içerisine alınarak birbirinden ayrılmıştır. Serlevha satırının üzerinde gül motifi işlenmiştir. Başucu taşının arka yüzeyinde ise dört satırlık kitabesi ve bu yazıtı alttan tamamlayan bir servi ağacı bulunmaktadır.

Ayak şahidesi, kademeli bir topuz başlığı altında ön yüzeyi dikdörtgen arka yüzeyi ise silindirik gövdelidir. Taşın ön yüzeyinde akantus ve bitkisel yaprakların bir araya getirilmesi ile istiridye kabukları oluşturulmuştur**(Foto. 6) (Çizim 4)**.

Mezar No 2

Türbenin güneydoğusunda yer alan şahidenin;

Kitabesi

1. Hüve'l Hayyül Bâki

2. Cennet Mekan firdevse aşiyan

3. Merhum ve mağfurlehu el Hac

4. Abdurrahman Paşa zade İsmail

5. Beyin validesi merhume ve

6. Mağfurlehu Fatıma Kadının

7. Ruhu içun rızaenlillahü teala

8. El Fatiha Sene 1226 (1811)

Ölçüler

Baş Şahidesi: Üst En= 40, Alt En= 34, D= 10, H=130 cm.

Baş şahidesinden ibaret olan mezar taşı, duvara yaslı olarak bulunmuştur.

Bitkisel bir tepelik altında aşağı doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövdeye sahip olan şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile yazılmış sülüs hatlı sekiz satırlık kitabesi vardır. Kitabenin serlevha satırı yarım yuvarlak, diğer satırlar dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır.

Serlevha satırı üzerinde stilize yaprakların birleştirilerek meydana getirilen istiridye kabuğundan çıkan "S" kıvrımları sütuncelere oturarak kitabeyi çerçeve içerisine almaktadır. Çerçevenin üst köşe boşlukları ise yıldız çiçeği ile doldurulmuştur.

Şahidenin gövdesi ile tepeliği ince bir silme ile belirginleştirilmiştir. Tepelik bölümü, yeniden stilize yaprakların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş istiridye kabuğu ve buradan çıkan "S-C" kıvrımlarının oluşturduğu çerçeve, gül (gün) motifini kuşatmaktadır **(Foto. 7) (Çizim 5)**.

Mezar No 3

Türbenin kuzeydoğusunda yer alan mezar şahidenin;

Kitabesi

1. Hüve'l Bâki cennet mekan ve de

2. Merhum el Hac Abdurrahman

3. Paşazâde Halil Bey

4. Mahdumu…….

5. ……………

6. Sene 1242 (1827)

Ölçüler

Baş Şahidesi: En= 27.5, D= 0,5 H= 70 cm.

Ayak Şahidesi: En= 23.8, D=0,8 H= 60 cm.

Mezarın başucu şahidesi, prizmal dikdörtgen formda olup yöresel özellikleri üzerinde taşıdığı düşünülen yuvarlak serpuş gövdeye uzun ve silindirik bir boyun ile bağlanmıştır. Şahide, doğrudan toprak üzerinden yükselmektedir. Mermer malzemeden yapılan şahidenin ön yüzeyinde yer alan altı satırlık tâlik hatlı kitabesi oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile işlenmiş ve kenarları üçgen olarak biten kartuşlarla çevrelenmiştir.

Ayakucu şahidesi prizmal dikdörtgen bir forma sahip olup doğrudan toprağa yerleştirilmiştir. Şahideler üzerinde herhangi bir süslemeye rastlanmamıştır. **(Foto. 8) (Çizim 6)**

Mezar No 4

Türbenin kuzeydoğusunda yer alan şahidenin;

Kitabesi

1. Hüvel Bâki Emri Kader …?

2. Abdurrahman Paşa zade Halil Bey

3. Mahdumu merhum Muhammed Salih'in

4. Ruhiçün El Fatiha sene 1242 (1827)

Ölçüler

Mezar: 164x53x20 cm.

Baş Şahidesi: En= 28, D= 7.5, H= 94 cm

Ayak Şahidesi: En= 27, D= 5, H=72 cm.

Çerçeveli mezar tipindeki mezar, baş ve ayakucu şahidelerinden meydana gelmektedir.

Başucu şahidesi bölgesel özellikleri üzerinde taşıdığı düşünülen yuvarlak formdaki serpuş altında dikdörtgen gövdelidir. Mermer malzemeli olan şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile yazılmış olan dört satırlık tâlik hatlı kitabesi, kısa kenarları üçgen olarak sonlanan dikdörtgen kartuşlarla birbirinden ayrılmıştır.

Ayak şahidesi prizmal dikdörtgen gövdeye sahiptir ve doğrudan toprağa dikilmiştir **(Foto. 9) (Çizim 7)**.

Mezar No 5

Türbenin doğusunda bulunan mezarın;

Kitabesi

1. Hüve'l Hallakul Bâki

2. Merhum el Hac Abdurrahman Paşa zade

3. Halil Bey Efendinin zevcesi

4. Merhume Rukiye Hanım'ın ruhu içun

5. El Fatiha fi sene 1242 (1827)

Ölçüleri

Mezar: 156x74x36.5 cm.

Baş Şahidesi: En= 30, D= 3.5, H= 69 cm.

Ayak Şahidesi: En= 29.5, D= 3.5, H= 90 cm.

Çerçeveli mezar tipinde olan mezar türbenin doğusunda yer almaktadır. Mezarın baş şahidesi prizmal dikdörtgen gövdeli olup boyun bölümünden sonrası kırıktır.

Mermer malzemeye sahip olan taşın ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile yazılan beş satırlık tâlik hatlı kitabesi, kısa kenarları üçgen olarak tamamlanan dikdörtgen kartuşlar içerisinde verilmiştir **(Foto. 10) (Çizim 8)**.

Mezar No 6

Türbenin batısında yer alan mezarın;

Kitabesi

1. Hüve'l Hayyül Bâki

2. Abdurrahman Paşa zâde bu misilli âli zât

3. Varidatın terk idüb hem-cây kaldı hâliye

4. Sıdk-ile oku üç ihlas bir fatiha

5. Eyle bahş et ol sevâb ruhuna cânına

6. Hayır ederken şimdi muhtaç oldu (hayır-ı aline)?

7. Nura gark et bu mezarın sahnını sen ya ilah

8. Afv idüb cümle kusurumuz eyleye güzin-ı câh

9. Se pencah hafiz oldu hesâb-ı ruhuna

10. Hacı İsmail Beğ gitti cennân-ı aliyeye

11. Sene 1262 (1846-47)

Ölçüler

Mezar: 122.5 x 60 x 46 cm

Baş Şahidesi: En= 24.5, D= 12.5, H= 112 cm.

Ayak Şahidesi: En= 26, D= 9, H= 60 cm.

Sandık-Sembolik lahit formuna sahip olan mezar, baş ve ayak şahidelerinden oluşmaktadır.

Baş şahidesi tarikat başlığı altında prizmal dikdörtgen gövdeye sahip olup mezarın üzerine kapatan kapak taşından yükselmektedir. Mermer malzemeden yapılmış olan şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile işlenen on bir satırlık rik'a hatlı yazıtı dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır **(Foto. 11) (Çizim 9)**.

Ayak şahidesi oldukça sade olup prizmal dikdörtgen formdadır.

Mezar No 7

Türbenin güneybatısında yer alan mezarın;

Kitabesi

1. Halil pertev beyin

2. Mahdumu ve ma'sumu

3. Muhammed Atıf Beyin

4. Kehvari ebedisidir.

5. Sene 1322 (1905-06)

Ölçüler

Baş Şahidesi: Üst En= 26.8, Alt En= 27, D= 7, H= 75 cm.

Baş şahide, Azizi fes altında aşağı doğru genişleyen prizmal dikdörtgen gövdelidir ve toprak üzerine yerleştirilmiştir. Taş malzemeden olan şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile işlenmiş beş satırlık sülüs hatlı kitabesi yatay eksende birbirine paralel silmeler ile belirginleştirilmiştir **(Foto. 12) (Çizim 10)**

Mezar No 8[3]

Türbenin doğusunda yer alan mezarın;

Kitabesi

1. Hüve'l Bâki

2. ...firdevse aşiyan…

3. ...merhum ve mağfurlehu el..?

4. .....Abdurrahman Paşa zade ?

5. …….Beyin……….

6. ………..Mağfurleh……

Ölçüler

Mezar: 171 x 54 x 12 cm.

Baş Şahidesi: Üst En= 20, Alt En= 21, D= 4.5, H= 71 cm.

Ayak Şahidesi: Üst En= 28, Alt En= 25, D= 5, H= 71 cm.

Çerçeveli tipteki mezar, baş ve ayak şahidelerinden meydana gelmektedir.

Baş şahidesi, bombeli (mantar) hotoz başlığı altında aşağı doğru genişleyen prizmal dikdörtgen bir gövdeye sahip olup çerçeveli mezarın kısa kenar panosu üzerinden yükselmektedir. Taş malzemeden yapılmış olan şahidenin ön yüzeyinde oyma zemin üzerine alçak kabartma tekniği ile işlenen altı satırlık sülüs hatlı kitabesinin serlevha satırı yarım yuvarlak kartuş içerisinde verilirken, diğer satırlar yatay eksende birbirine paralel silmeler ile ayrılmıştır.

Serlevha satırının üzerinden boyun bölümüne doğru uzanan stilize üç dilimli yapraklar ile şahide yüzeyi hareketlendirilmiştir.

Ayak şahidesi, üçgen bir tepelik altında aşağı doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin iç yüzünde orta eksene yerleştirilen servi ağacını "S" kıvrımlı asma ağacı tarafından sarılarak bütün yüzey bezenmiştir **(Foto. 13) (Çizim 11)**.

[3]- Türbenin doğusunun duvarla örülmesinden ve şahidenin duvara çok yakın olmasından dolayı net ve sağlıklı fotoğrafı çekilememiştir.

Mezar No 9[4]

Türbenin doğusunda yer alan mezar, mezarlığın en bezemeli örneği olması bakımından önemlidir.

Ölçüler

Mezar: 195 x 60 x 58 cm.

Baş Şahidesi: Üst En= 45, Alt En= 46, D= 15.5, H= 107 cm.

Ayak Şahidesi: Üst En= 47, Alt En= 45, D= 15, H=105 cm.

Sandık-sembolik lahit tipindeki mezar, baş ve ayak şahidelerinden meydana gelmektedir. Mezarın uzun kenar panoları üçe ayrılmıştır. Birinci ve üçüncü bölümde tek kaideli, gövdesi şişkin bir vazodan çıkan gül ve lale çiçekleriyle şükûfe kompozisyonu oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise orta eksene yerleştirilmiş ve palmet motifleriyle oluşturulan bir kompozisyon işlenmiştir.

Mezarın kısa kenar panolarının merkezine yerleştirilen çok kollu yıldız ve palmet motifleri, dışta iki sütunce ile sınırlandırılan ve “C” kıvrımlarıyla oluşturulan palmetlerin çevrelediği madalyon içerisine alınmıştır. Mezarın üzerinde bulunan bütün süslemeler “S” kıvrımları ile kuşatılarak belirginleştirilmiştir.

Baş şahide, aşağıdan geniş başlayıp yukarı doğru daralan ve lotus tepelik biçiminde son bulan prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin arka yüzeyinin merkezine yerleştirilen ve içerisinde yıldız çiçeği bulunan beş kollu yıldız bezemesini dışta iki ucu hayat ağacının başlangıcı oluşturan iki silme ile kuşatılmıştır. Bu bezemeyi ise stilize yaprakların ve palmetlerin yer aldığı bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Şahide gövdesinin kenarları sütünce ile yumuşatılarak estetik bir görünüm sağlanmıştır. Taşın tepelik bölümü ise “S-C” kıvrımlarıyla oluşturulmuş dış çerçevenin içerisinde yıldız çiçeği motifi, lotus ve hayat ağacı yer almaktadır.

Ayak şahidesi, aşağıdan yukarıya doğru daralan ve lotus olarak tamamlanan prizmal dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Şahidenin iç bezemesi baş taşının iç yüzeyi ile aynı süslemeye sahip olmakla birlikte, dış bölümünde içerisinde gül motifleriyle doldurulmuş bordür tarafından çevrelenmiş tek kaideli, gövdesi şişkin bir vazo içerisinden çıkan şükûfe motifi görülmektedir. Şahide gövdesinin kenarları sütunceler ile yumuşatılmıştır. Taşın tepelik bölümü gövdeden

4- Mezar, türbenin doğusuna bitişik olması ve türbenin ayaklarının arası örülmesinden dolayı kitabesi okunamamış ve başucu taşının ön bölümünün fotoğrafları çekilememiştir.

ince bir silme ile bölünmüştür. Tepelik de, "S-C" kırımlarıyla oluşturulan çerçeve içerisinde lotus, hayat ağacı, gül ve çok kollu yıldız motifi ile birbirine uyumlu bitkisel-geometrik bir kompozisyon meydana getirilmiştir.

Her iki şahidenin sırt bölümleri "S" kıvrımlı stilize yapraklar ile doldurularak mezarın tamamı bezenmiştir **(Foto. 14-15) (Çizim 12-13)**

SONUÇ

Hatay'ın Belen İlçesinde incelediğimiz ve 1797-98 yıllarında inşa edilmiş olan baldaken formdaki Abdurrahman Paşa Türbesi, Beylikler Döneminden başlayarak Osmanlının erken dönem türbe plan tipini devam ettiren ve Hatay'da günümüze sağlam olarak gelebilmiş yegâne örnektir (Şancı 2006: 547).

Baldaken form, türbe plan şemasına uyarlanmadan önce ilk olarak Pers ve Sasaniler'in dini törenlerinde kullanılmaya başlanıldığı görülmektedir. Buradan alındığı düşünülen bu şema Roma, Bizans ve Emeviler de ise farklı mimari eserler üzerinde uygulanmıştır.

Osmanlının erken dönemlerinde kullanılan bu formun daha sonra terk edildiği ifade edilmesine karşılık Anadolu'nun münferit yerlerinde uygulanmaya devam edilmiştir.

Mezarlıkta bulunan en erken şahide 1797-98 tarihli olan Abdurrahman Paşa mezarıdır. Abdurrahman Paşa'nın vefatından sonra bu türbenin yapıldığı ve buraya defnedildiği anlaşılmaktadır. Türbenin etrafında bulunan mezarlarda bulunan kişiler ise Abdurrahman Paşa'nın sülalesinden kişiler olduğu ve türbenin mezarlığına gömüldüğü görülmektedir.

Türbenin içerisinde ve mezarlığında bulunan toplam dokuz mezardan 3'ü toprak, 3'ü çerçeveli, 3'ü ise sandık mezar tipindedir. Anadolu'da sıkça görülen toprak ve çerçeveli mezar tipi buradaki örnekler ile bu kanıyı destekler mahiyettedir. Bunun yanı sıra genel de önemli kişiler için yapıldığını düşünülen sandık formundaki mezar yapısı da yine başta Abdurrahman Paşa'ya ait olmak üzere önemli şahsiyetler için yapıldığı görülmektedir.

Mezarlıkta erken tarihli mezar Abdurrahman Paşa'ya ait iken (1797-98), 7'Nolu mezar (1905-06) geç tarihli örnektir. Mezarların 5'i erkeklere, 2'si kadınlara aittir. Ancak 8'Nolu mezarın kimliği belirsiz olmasına rağmen hotoz başlığından hareketle (bu serpuş kadınlara ait bir başlıktır) kadına ait olmalıdır. Bir mezarın ise kimliği ise tespit edilememiştir.

Mezar şahideleri üzerinde 4 farklı başlık tipi görülmektedir. Bunlardan en önemlisi Abdurrahman Paşa'nın baş şahidesi üzerinde bulunan Kâtibi kavuk olup genel olarak kâtiplik yapan, okuma-yazma bilen, bunun yanı sıra üst düzey görevlerde bulunan kişiler tarafından kullanılan serpuş türüdür. (İşli 2009, 115). Diğer önemli bir başlık çeşidi ise 7'Nolu mezarda görülen Azizi festir. Sultan

Abdülaziz'e (1861-76) ithafen üretilen ve onun ismiyle anılan fes, form olarak üst çapı alt çapından daha küçüktür (Kumbaracılar 1978, 27). Anadolu'da en çok karşılaşılan feslerden birisidir. Mezarlıkta bulunan diğer bir başlık tipi ise 3 ve 4'Nolu mezarlarda yer alan yuvarlak başlıklı serpuştur. Herhangi bir sınıfa dâhil edemediğimiz bu başlık tipinin yöresel özellikler taşıdığı söylenebilir. 6'Nolu mezar şahidesin de görülen serpuş çeşidinin ise yine yöresel özellikler taşıdığı düşülen tarikat başlığı olabileceği düşünülmektedir.

Mezarlıklarda kadın serpuşu olarak sıkça rastlanılan, mantar ya da bombeli hotoz olarak isimlendirilen başlık tipi 8'nolu mezarda bulunmaktadır.

Osmanlı'ya Batılılaşma Döneminde girmeye başlayan süslemelerin en iyi uygulama alanlarından birisi de mezar taşlarıdır. XVIII. yüzyıldan itibaren görülen meyve kâseleri, istiridye, selvi, asma, s-c kıvrımları, yıldız çiçeği, şükûfe, sütunceler, madalyon ve plasterler mezar ve şahidelerini süsleyen bezemeler arasındadır. Batı etkisinin dışında Türk-İslam süsleme repertuvarında her dönem kullanılan palmet, lotus, gül ve çok kollu yıldız motifler şahideler üzerinde yerini almıştır. Bu süslemelerin dışında Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve köklü bir geçmişi olan hayat ağacı motifi mezar şahidesi üzerine işlenmiştir. Bununla birlikte, Hatay'da yapılan araştırmalar sonucunda mezarlıklarda hayat ağacı motifinin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir.

Son olarak Abdurrahman Paşa Türbesi ve mezarlığı, Türk-İslam Sanatı içerisinde baldaken formu XVIII. yüzyıla taşıyan önemli bir mimari eserdir. Mezarlardaki şahidelerin yapımında kullanılan malzemenin kaliteli olması ve süslemelerin çeşitlilik göstermesi, mezarda yatan kişilerin önemine delalet etmekle birlikte Batı etkili süslemelerin şahide üzerine başarılı bir biçimde işlenişi İstanbul ve çevre illerde görülen şahideler ile benzer özellikler yansıtmakta olup bu da şahidelerin il dışından getirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Hatay ve Belen'de yapılan araştırma gezileri sonucunda Hatay şehir merkezinde bulunan iki cami haziresinin dışındaki mezarlık ve hazirelerde kaliteli malzeme ve süslemeli mezar taşları çok fazla tespit edilememiştir.

Türbenin orijinal haline yeniden kavuşturulması, mezarlığın çevre temizliğinin yapılması ve düzenlenerek gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir. Özellikle de 9'Nolu mezarın yapılan araştırmalar sonucunda Hatay ve Belen'de görülen en süslemeli örnek olması nedeniyle başucu şahidesin de yer alan yazıtın okunabilmesi için türbe ayakları arasına sonradan örülen duvarın kaldırılması ehemmiyet teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

ARSEVEN, Celal Esad, (1950) "Mezar Taşı" Maddesi, *Sanat Ansiklopedisi III,* İstanbul, 1318.

BARIŞTA, H. Örcün (2006), "Ağaç İşlerinde Bir Tür Hece Tahtalarının Erzurum ve Çevresinde, Bazı Örnekleri", *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 35-45.

CEZAR, Mustafa (1997) *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÇORUHLU, Yaşar (2013), *Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÇORUHLU, Yaşar (1998), *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

DAŞ, Ertan (2007), *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri,* İstanbul: Gökkubbe.

EYİCE, Semavi (1988), *"Bizans Mimarisi" Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri.* İstanbul, 45-51.

EYİCE, Semavi (2003), "Malkoçoğlu Türbesi", *TDVİA*, C.27, İstanbul, 537.

HASOL, Doğan (2016), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayın.

İNAN, Abdulkadir (1947), "Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları", *Belleten*, İstanbul.

İŞLİ, Necdet (2009), *Osmanlı Serpuşları.* İstanbul: Ebru Matbaacılık.

İZGİ, Özkan (2014), *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları,* Ankara:Türk Tarih Kurumu.

KARAMÜRSEL, Alım (2000), "Türklerde Mezar Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 122-128.

KILCI, Ali (2007)*, Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir(XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

KUMBARACILAR, İzzet, (1978), *Serpuşlar,* İstanbul: Turing Yayınlar.

LAQUEUR, Hans Peter (1993), *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, (Çev. Selahattin Dilidüzgün),* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ÖGEL, Bahaddin (1991), *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi.* İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 5. Baskı.

ÖNKAL, Hakkı (2015), *Anadolu Selçuklu Türbeleri,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÖZER, Mustafa (2004), «Edirne-Süloğlu Tatarlar Köyü Türbesi», *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(4), Edirne, 50-62.

SILAY, Mehmet (1989), *Hatay Evliyaları.* İskenderun: Hatay Yayınları.

SOYSAL, Mine (1997), ''Mezar'' Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1212-1216.

ŞANCI, Fuat (2006), *Hatay İlinde Türk Mimarisi I,* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ŞAPOLYO, Enver Behnan (1970), ''Türk Mezar Taşları'', *Önasya* (57), İstanbul, 10-11.

TAŞAĞIL, Ahmet (2003), *Göktükler I.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türkçe Sözlük, (1999), Cilt II. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

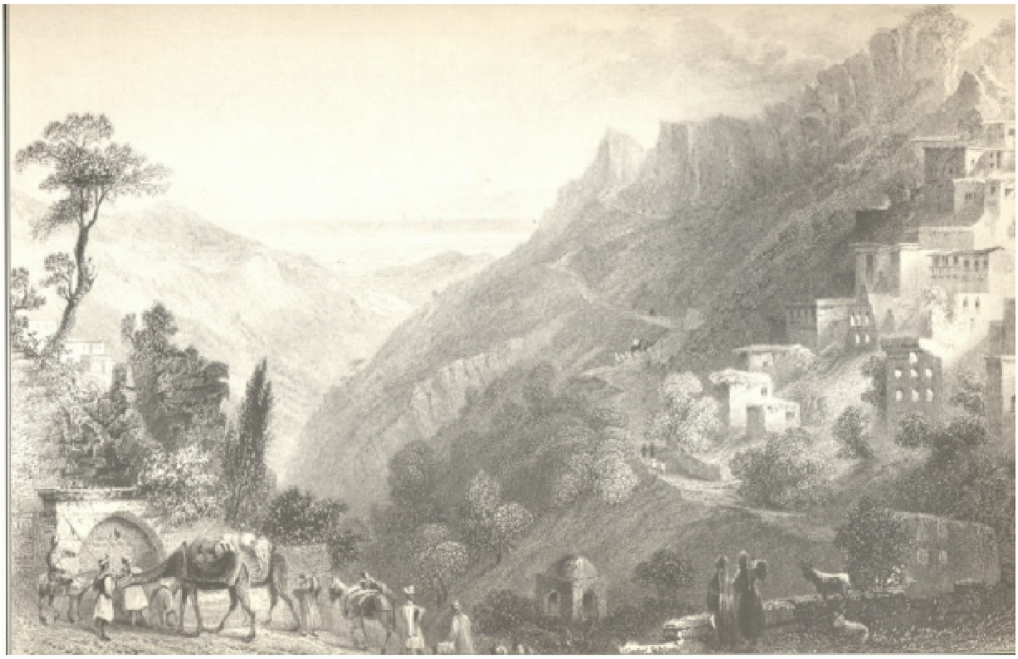

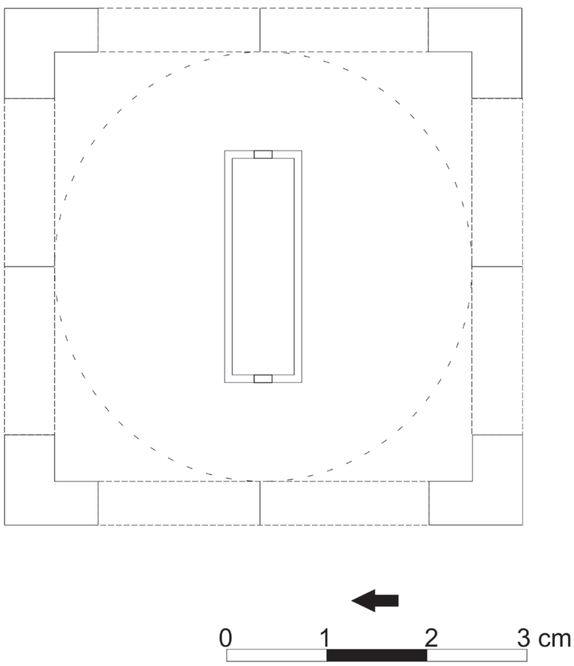
Foto. 1: Belen'de Çeşme ve Abdurrahman Paşa Türbesi (W. Henry Bartlett)

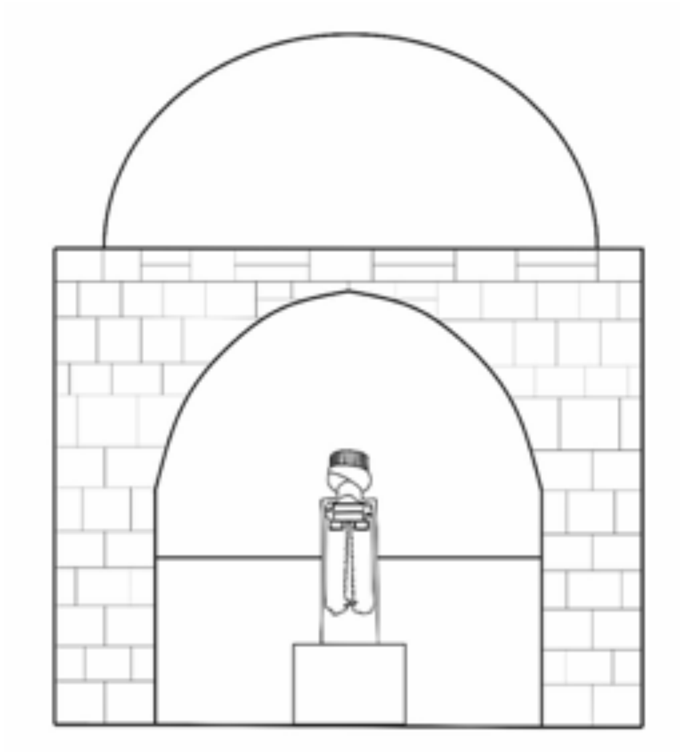
Foto. 2: Belen Abdurrahman Paşa Türbesi Genel Görüntüsü

Foto. 3: Belen Abdurrahman Paşa Türbesinin Kitabesi

Çizim 1: Abdurrahman Paşa Türbesinin Planı

Çizim 2: Abdurrahman Paşa Türbesinin Cephe Çizimi

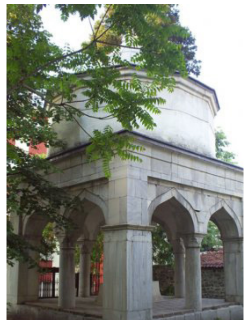

Foto. 4: Abdurrahman Paşa Türbesi 2006 (F. Şancı) -2017 Genel Görüntüsü

Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey Türbesi
http://www.kocaeli.bel.tr

Bursa Devlet Hatun Türbesi
www.wowturkey.com

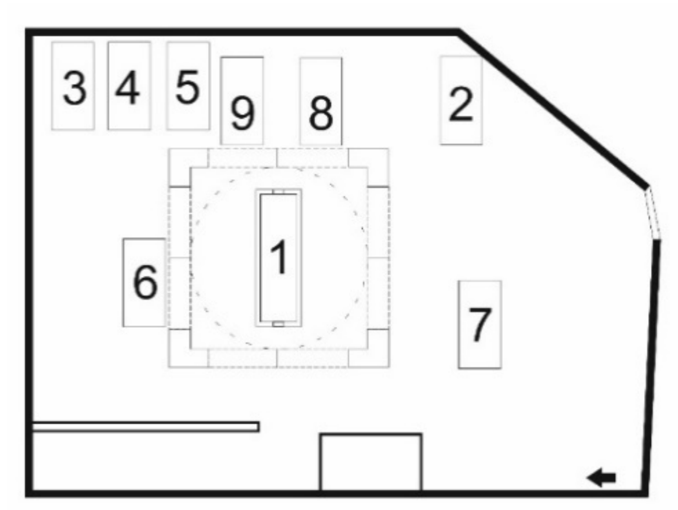

Bursa Umur Bey Türbesi
www.wowturkey.com

Edirne Süloğlu Tatarlar Köyü
Türbesi (M. Özer)

Foto. 5: Anadolu'daki Baldaken Türbeler

Çizim 3: Türbenin ve Mezarların Konumu

Mezarın Uzun Kenar Panosu Detay

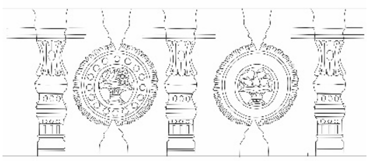

Baş Şahidesi

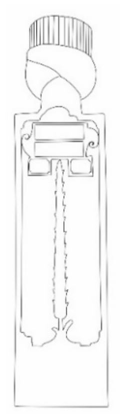

Ayak Şahidesi

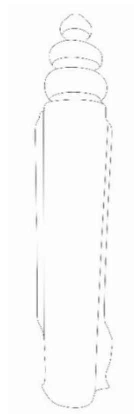
Foto. 6: 1'Nolu Mezar

Mezarın Uzun Kenar Panosu

Baş Şahidesi

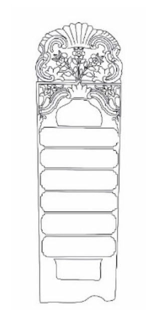

Ayak Şahidesi

Çizim 4: 1'Nolu Mezar

Foto. 7: 2'Nolu Mezarın Baş Şahidesi

Çizim 5: 2'Nolu Mezarın Baş Şahidesi

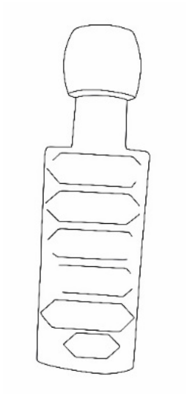

Baş Şahidesi

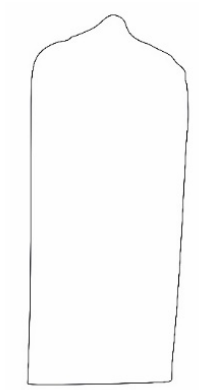

Ayak Şahidesi

Foto. 8: 3'Nolu Mezar

Baş Şahidesi

Ayak Şahidesi

Çizim 6: 3'Nolu Mezar

Mezar ve Gövdesi

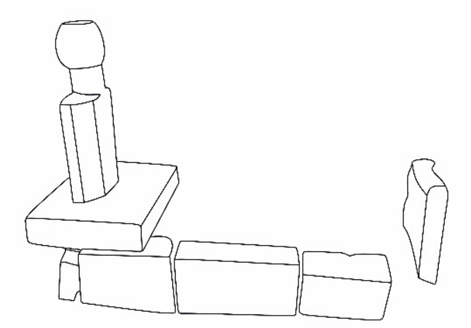

Baş Şahidesi

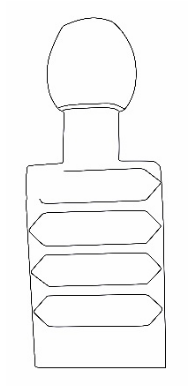

Ayak Şahidesi

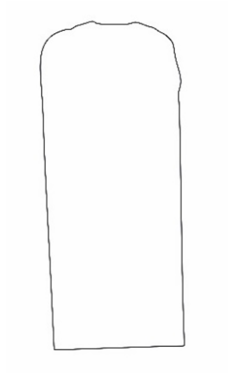
Foto. 9: 4'Nolu Mezar

Mezar ve Gövdesi

Baş Şahidesi

Ayak Şahidesi

Çizim 7: 4’nolu Mezar

Mezar ve Gövdesi

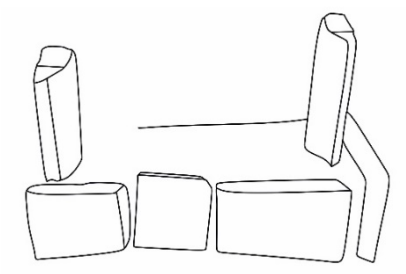

Baş Şahidesi

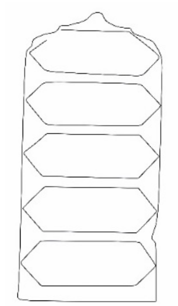

Ayak Şahidesi

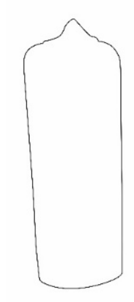
Foto. 10: 5’Nolu Mezar

Mezarın Gövdesi

Baş Şahidesi

Ayak Şahidesi

Çizim 8: 5’Nolu Mezar

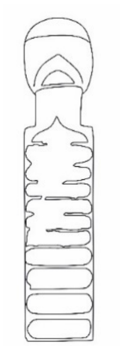

Mezarın Ön Kısa Kenar Panosu ve Baş Şahidesi

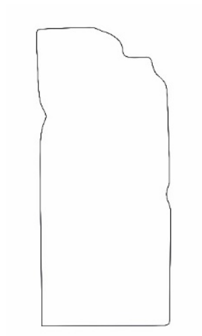

Mezarın Arka Kısa Kenar Panosu ve Ayak Şahidesi

Foto. 11: 6'Nolu Mezar

Mezarın Baş Şahidesi

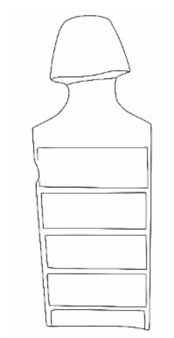

Mezarın Ayak Şahidesi

Çizim 9: 6'Nolu Mezar

Foto. 12: 7'Nolu Mezarın Baş Şahidesi

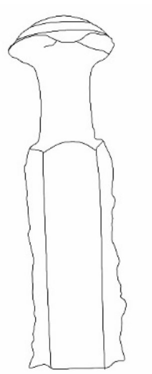
Çizim 10: 7'Nolu Mezarın Baş Şahidesi

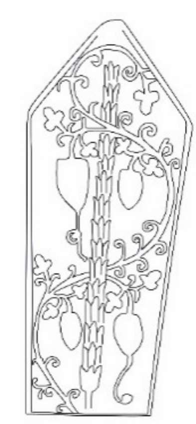

Baş Şahidesi Ayak Şahidesi

Foto. 13: 8'Nolu Mezar

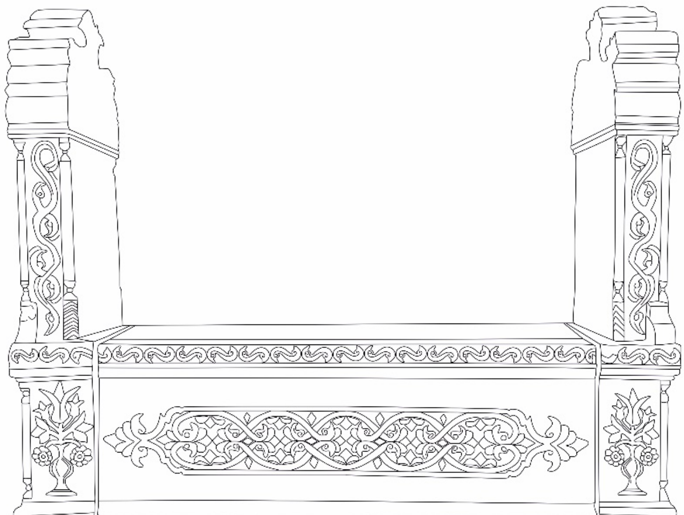

Baş Şahidesi Ayak Şahidesi

Çizim 11: 8'Nolu Mezar

Foto. 14: 9’Nolu Mezar ve Gövdesi

Çizim 12: 9’Nolu Mezar ve Gövdesi

Kısa Kenar Panosu

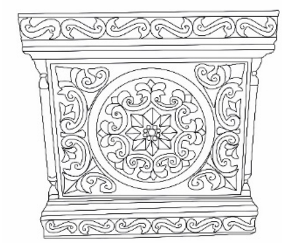

Baş Şahidesinin Arka Yüzü

Ayak Şahidesi

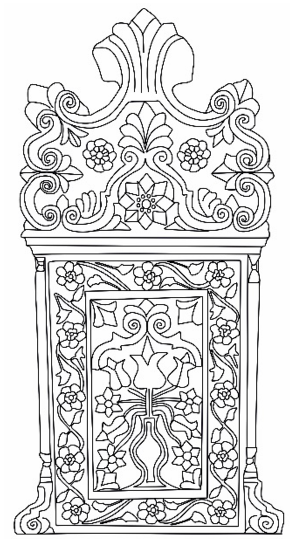
Foto. 15: 9'Nolu Mezar

Kısa Kenar Panosu

Baş Şahidesinin Arka Yüzeyi

Ayak Şahidesi

Çizim 13: 9'Nolu Mezar

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

ISSN 2587-2001
9 772587 200005